ACC. N:R M. 16855:1.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Kalas

Kalas, eller gille som det heter här, var en sammankomst som förekom i stor utsträckning förr i den här bygden och både unga och gamla voro överens om, att ett riktigt gille då och då det var själva "pricken över i:et" det lyste upp tillvaron på ett nöjaktigt sätt. Men nu var det inte vilken sammankomst som helst som kunde betecknas för gille ty därtill fordrades att värdfolket försåg de bjudna gästerna med en riklig förplägnad i mat och dryck, så att den där satsen som lät: "mäen mad å gäu mad å mad i rättan ti" tillämpades i rätt ordning. Men om förplägnaden var den viktigaste detaljen i ett sådant sammanhang var det ännu andra krav som ställdes på sammankomsten för att den skulle kallas gille såsom att gästerna voro värdigt bjudna, antingen skriftligt eller muntligt (kämmbedder) och giverna i så god tid att desamma kunna med att rusta sig i verderbörlig ordning.

För att betecknas som ett "rätt gille" skulle också gästernas antal vara något rundligt tillstäna, och då man var i stånd

31/7-67

ACC. N:R M. 16855:2.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

att fylla sådana krav som de nu nämnda kunde man också tala om storgill.

I den här bygden förekom det flera slags gillen på den tiden, alltså de tre första decennierna av vårt århundrade, vilken är den tid som man minns så väl. Begravningsgille, kunde ju förekomma när som helst under året och det ansågs alldeles nödvändigt vid sådana tillfällen att ordna med ett stort gille i hemmet, en sed som ingen ville bryta. I en välbärgad bondgård ville man gärna samla släkt och bybor två gånger om året, under julhelgen och någon gång på försommaren. Kanske det var sig så, att man hade bröllop eller barndop i åtanke, då passade det utmärkt att slå ihop sådana tilldragelser, med ex sommargillet. Men se julagillet, det måste ju ha sin plats helst under mellandagarna, och några inskränkningar härvidlag, det ville man som regel inte veta av. Julagillen var egentligen små trevliga gillen och förekom i så gott sommarsätt hemma för tiden. Med hjälp av husets döttrar var husmor i regel kapabel att ordna ett litet julagille på egen hand, men det måste ju tilläggas att det

ACC. N:R M. 16855:3.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

hela var mycket enkelt och kan alls icke jämföras med all slags finess på området i vår tid.

Till de s.k. storgillen som förekom i den här trakten har vi alltid räknat begravningsgille, bröllopp och "läsemödagille" men vid den tid det här är fråga om hade bröllopsgille inskränkt sig till vara endast en dag, då däremot de övriga som regel varade i två dagar. I det längsta höll man på seden med trädagarsgille vid begravningstillfälle, men tydligen var det de svåra åren under första krigstiden som avskaffade det här systemet definitivt. Visst verkade det "snurpet" (snålt) att kalasen bara en dag vid sådana tillfällen menade de mera välbesuttna men man måste ju vänja sig vid förhållanden, och det gick! Beträffande husförhörsgille, så måste man, ungefär vid samma tid, peka av på glansen även här, aktat det var endast fjärings- åbingsbönder som voro skyldiga att taga emot husförhöret i tur och ordning. Eftersom här finnes bortom sådana gårdar i den här "läserödn" var det alltså vart tertonde år som man måst ta itu med samma bestyr, för då det var "läsemöde" som skulle hållas

ACC. N:R M. 16855:4.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

på stället var det inte bara mat och dryck som kom i förgrunden det gällde att rusta upp huset in och utvändigt, och eftersom man hade ett helt år på sig kunde detsamma bli ganska grundligt renoverat. Sådana arbeten måste vara avslutade i god tid ty minst fjorton dagar ville man ha på sig för att ägna sig åt kalasbesynen. Här gällde det slakt och bak i stor utsträckning och att gå förbi någon delaly pärvidlag som det var bruklig det gick man inte gärna in på. Ingen ville vara sämst i fråga om anordningar vid sådana tillfällen och när det nu gällde att taga emot självande prästen med fru som gäster ja då drog man sig hellre till "skada än till skams". Det har t.o.m. berättats att någon mindre välbesutten bonde i bygden aldrig räknade sig riktigt efter det kostsamma husförhörsgillet.

Vid alla större gillen var det självskriket, att trakterna kokerska var på plats tre-fyra dagar före gillesdagen. En bondmora i bygden mycket kunnig i matlagning hade lärt sig denna ädla konst så gott som på egen hand (självstudie) och vart med åren en verklig tillgång för bygdens folk i sådana sammanhang.

ACC. N:R M. 16855:5.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

Hade bara "Kristinas" intaget sin plats i köket de brråda dagarna då koppladt man liksom av, och hela ansvaret för matbestyren lades på henne. Vid ett husförhörsgille kunde nyckel väl någon av husets döttrar tjänstgöra med servering och vissa värdsysslor, men sådant kunde inte förekommas då det var bröllop eller begravningsgille. Här var det husets folk som var hedersgäster och de voro också placerade som sådana. Vid sådana tillfällen hade man alltid legd serveringsflicka och diskerska, allt för att det hela skulle klaffa perfekt.

Vid alla storgillen voro också vird och värdinna på sätt och vis legda men utan någon som helst ersättning för allt besvär, utan möjligen det berom, som av husfolk och gäster kunde i vissa fall förekomma. Värdysslan ansågs som en hedersbevisning och i regel drog man sig icke för de strapatser som sysslan i fråga kunde innebära för vederbörande. Det var inte ovanligt att ett begravningsgille varade från kl. 7 på morgonen till kl. 12 på natten och under den tiden gällde det att värd och värdinna voro uthålliga nog att sköta sin krävande uppgift till gästernas

5

ACC. N:R M. 16855:6.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

belåtenhet i alla former. Bara detta krusande, som särskilt värdinnan måste stå ut med, hur irriterande var inte det. Minst tre gånger måste hon bjuda de "höftigranna" fruntimren innan de bara rörde sig på sina platser.
Om det skulle vara fint att vara så här "röbedda" eller man menade sig vara för långt ned på rangstegen det kan man undra, men hur som helst, det passade inte att gå till bordet efter första bjudningen, för det hade väckt för mycket uppseende och se åren, den var man rädd om, även i ett sådant sammanhang. Om nu någon tror, att den här gamla seden att kruse gästerna vid bjudning, upphörde i och med, att de stora bälgen i kemmen numera är sällsynta så tror man fel, ty vid minsta kaffebjudning händer det att man börjar diskutera släkt ålder etc. och detta i vår upplysta tid. Vi ser alltså, att den djupt introtade seden är svår att lägga bort, även om man erkänner, att ej så borde vara.
Men nu tillbaka till "den gamla goa tien" då gillen i kemmen var en verklighet, och som man späv var med

ACC. N:R M. 16855:7.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

om så många gånger. Var det roligt att bliva bjuden på gille så var det minst lika roligt att få göra gille hos hemma, och få hjälpa till med de olika förberedelserna. Så snart det gällde en bjudning med fyratio — femtio personer märk "gilleslav" var väl ungefär så där, så måste man låna servis, både kaffe och matservis och det gick ukomärkt att få låna i vår lantkaffer som på den tiden hade stora lager sådana saker. Stolar och bord kunde man också få låna vid sådana tillfällen, men givetvis från något grannställe varifrån man hade gäster att vänta. Att få gå omkring och bjuda till kalas det var väl ändå det roligaste man visste då man var barn. Det var ju ett ärende som mottogs med största uppskattning varhelst man kom, och jag minns så väl med vilken spänning man åhörde den där inbjudningen om det verkligen gällde hela familjen som välkommen. Glopan som skulle uppsregas likadant på alla ställen där man bjöd var väl inlärd och löd så här: Jag skulle hälsa från mor och far om ni vill vara så gode och komma till vårt på en kopp kaffe

ACC. N:R M. 16855:8.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

kl. 2. Jojo, då är det riktigt gille eljest bjöd man icke så tidigt på dagen, den skuteakten drog man, och naturligtvis var det den rätta till julagille, slåttergille och andra mindre gillen räckte det om man bjöd dagen före gillestagen, men man måste passa sig, så att de mest ärekära i "gilleslavet" blevo bjudna först, ty eljest kunde man riskera att dessa behagade bysa med sin frånvaro. Dem som man kände som mindre noga härvidlag kunde man däremot bjuda för som helst med gott resultat. Ven för fyratio-femtio år sedan ansågs det inte fint att komma till gillesgården på klockslaget, som man var bjuden, det kunde dröja både en och två timmar innan gästerna voro samlade. Här måste jag berätta: huru vi, i den här bygden en gång för alla lärde oss att infinna oss på utsatt tid då det gille, större eller mindre, En dansk millionär bodde i vår grannby ett tjugotal år, och detta herroskap umgicks så gärna med grannarnas och hade bjudning för dem en och annan gång. Ven var det en sådan bjudning en sommarsöndag kl. 4 men den här gången hade dom valt

ACC. N:R M. 16855:9.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

gäster som inte alls hände till herrskapets nyckes och noggrannhet. Som vanligt kommo dessa gäster ett par timmar försent, men då var det låst och herrn själv gående på dörren och sade: klockan fire hade vi bjudit nu har jag och min kone gått å vile adjö. Sorgsna! Ja aldrig i tiden har jag varit med om en sådan bjudning slutade handlarefrun då hon talade om det för oss. Men bestämt var det en hälsosam lärdom för efter den tetan började man så småningom inse, att det var bara på sin plats att bjudna gäster respekterade värdfolkets önskemål i sådana sammanhang. Om vi säger, att det här nya systemet att komma till bjudning på utsatt tid var helt genomfört på trettiotalet så kommer man nog sanningen närmast.

Så länge det var bruktigt med gillen och mindre bjudningar i hemmen (det sistnämnda förekommer ännu) har nog inte klädfrågan hava varit något problem varken för kvinnor eller män. Troligt gammal sed i den här bygden brukade varje vuxen kvinna skaffa sig en ny klädning vår och höst, och fattes bara den

ACC. N:R M. 16855:10.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

skulle inte duga till gällesklädning. Dessutom hade ju var och en sin svarta "kyrkoklädning" att ta till vid begravningstillfällen. Männen hade i regel en kyrkostass som sattes på även vid gällesklädfällen men dess emellan hängde den i garderoben. Ingen tänkte väl på, att det var nödvändigt att skaffa sig nya kläder, därför att man var bjuden till ett kalas hos släkt eller vänner. Detta blev emellertid annorlunda fram på trettiotalet då alla kalas i trakten skulle förläggas på hotell och pensionat i köpingen. Och med denna nya ordning vart också klädfrågan mer än en gång ett problem att lösa. Här var gästerna fodringarna på elegans större och man tyckte inte att det passade att komma i en klädning av föregående års mode. Det är möjligt att det var just detta med klädseln som var orsak att man i regel hade sådan avsky mot alla pensionatkalas den första tiden. Det hade ju vid samma tid (alltså på trettiotalet) också blivit på modernt med födelsekalas vid jämnår, det var även något nytt som ingen tidigare varit med om i denna trakt. Ett sådant kalas kunde bli aktuellt när som helst, och då

ACC. N:R M. 16855:11.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

var det bara att ordna sig efter det nye skicket, vilket innebar, att både män och kvinnor började komplettera klädförrådet som aldrig tidigare. Om nu detta kan kallas nackdelar, så började man ändå så småningom inse, att den här förändringen likväl hade många fördelar med sig, både för värdfolk och gäster. Tänka sig att slippa ifrån allt besvär från det minsta till det största, det smakade kanske. Och gästerna, de voro nu en gång för alla befriade från alla förnimsbesvär, och det måste ju också värdesättas. Därför var den här reformen så helt genomförd i början av trettiotalet, att ingen kunde tänka sig en möjlighet att återgå till det gamla systemet då alla gillen större och mindre skulle föriggå hemmavid.

Förning, med allt vad detta begrepp innebar, var ingen liten apparat att sätta igång, så snart det var ett större gille i släkten eller i byn där man visste sig vara spökvskrivna gäst. Först allra, måste man tänka ut något i matväg som kunde vara fördelaktigt för värdfolket, enär både kaffebröd och eftermåter i stor utsträckning kompletteredes med

ACC. N:R M. 16855:12.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

förningar från generösa gåfor. Så länge det ännu var bruklig med tvådagars gille skulle också förningen vara sammasoll därefter. Två à tre slags förning, var det alls inte ovanligt att en family förärade värdfolket vid tex ett begravningsgille. Vidare skulle förningen i sin helhet vara rundlegt tilltagen och av allra bästa kvalité. Sådana saker var husmor i allmänhet inte främmad för, då för tiden, ty här var säkerligen både erfarenhet och god vilja kombinerade. Eftersom nu var och en ville göra sitt bästa och inte vika av från den gångna seden, kunde det hända, att det blev flera exemplar av varje slag, men nu var detta en så pass vanlig företeelse, att ingen fästa sig vid om där stod tre-fyra "vedemada" (ett gemensamt uttryck för grät, puddling och sötost) uppradade på bordet på en gång. Vi är säker på, att det här var mat för Nöns och för Britt också för den delen, för det var alltid tal om att frunkimren var mest "klumsena" (matfriska) då det var gille och god mat. Sötost och risgrynsgrät var alltid upplagt på tenfat, men för "grynakakan" (puddingen) användes

ACC. N:R M. 16855:13.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

alltid förtenade koppardunke. Tenfat och dunkar var så förvillande lika, så att hade inte ägarens namn varit inristat någonstans på baksidan av desamma, kunde det blivet en otrevlig historia. Detta hade man emellertid försäkrat sig för och det var ju bara på sin plats. Vi få väl tro, att var och en av gästerna kände sitt grötfat eller dunke, där de stod uppradade på bordet och såg läckra ut. Var säker på, att man sorgfalt detät och undrade i vilken ordning ens egen förning var placerad, ty därigenom kunde man räkna ut hur pass värdig gäst man var. Gläftingarnas förning var som regel framsatt på första gillesdagen, och det var också dessa barn voro värdiga att skära desamma. Att man hade sådan ära i att vara så värdig gäst att man blev bjuden att gå fram först och skära alla förningsfat det har man tydliga bevis på. Här kunde nu ändligen alla få se vem som var dess förnämste gästen och det kunde smaka så fjunligt, att vederbörande rördes till tårar. Sådant har hänt, och sannan är vi mer och mindre även om det inte tager så bjärta uttryck

3

ACC. N:R M. 16855:14.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

över huvud. Alla förningar, antingen de hörde till eftersätter eller till kaffebordet (det var åtskilliga sådana också på ett gammaldags trädgårdsgille) skulle de avsmakas och säkerligen diskuterade man kvalitet ganska ofta. Givetvis voro allas förningar välkomna, men det är frågan om, att de som hörde till kaffebordet voro allra mest värdesatta. Fram till sjuttotalet var det mest bruligt med vetekransar, rundligt tillagnas, samt bakelser av olika slag. Dessa sistnämnda voro sirligt utstyrda med ritade blomrenkor och dylikt, allt för att göra det hela tilltalande och enligt tidens sed.

Men nu var tiden inne för ändringar på det här området, det passade inte nu längre att komma till kalas med hemlagad förning, nu var det bara tårtor av olika slag som kunde komma i fråga, och för all del, det gick bra att vänja sig vid det nya systemet också, sedan bara någon kom sig för att börja och liksom bryta med den gamla seden. Nu behändigt var det ink, bara att gå till Markeryd och beställa en tårta på något konditori, så hade man allas

ACC. N:R M. 16855:15.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

förningsbestyr undanröjda. Detta ansågs då för tiden vara en så förnäm föring, att man kunde hemma oskemmanes till vilket stusgille som helst med bara ett slags föring. Således hade man kommit en bit framåt genom sådana förenklade former på detta område, och innerst inne var man säkerligen bara tacksam för reformen.

Vid denna tid ansågs det inte längre nödvändigt att fraktas föringen till gillesgården kvällen före gillesdagen, men kunde ogenerat bära en tårtask i handen och förära vårdfolket under tiden som gästerna samlades. Tidigare var det så, att det hår skulle försiggå lite i skymundan genom att skicka in de olika föringar genom köksdörren, helst utan att träffa någon av vårdfolket. Föringskärlen fingo vara kvar i gården tills alla efterhalas voro undansnöbade. "Ättegille" ja det förekom åtminstone efter varje begravningsgille, det kallades också för "risegille". Det var ju vanligt då för tiden, att man strödde hackat granris på vägen där likfärden gick förbi och vid alla hus där man gjort sig besvär att strö, skulle

15

ACC. N:R M.16855:16.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

husmor bjudas med på "risegillet." Fastän den här sammankomsten också betecknades med gille gjorde den knappast skäl för en sådan beteckning, ty i de flesta fall vankades inget annat än kaffe och bakar. I regel, var man mindre tillfälad av den här gilletstypen, ty mer än ene gång hördes men det här uttrycket: "vi har varit dit och slickat fallrikarna". Väja det var väl förklarligt om det började tryta i förråden så här på tredje dagen, då de första gästerna hade burit hem stora knipten bakar från de egentliga gillesdagarna.

Medan det är tal om olika slags gillen som jag själv har varit med om och sett på nära håll, skulle jag väl också nämna "slåttagille". I den här trakten var det brukligt att en och annan gång ställa till med slåttergille, under höskörden och man bjöd ett tiotal slåtterkarlar och dito räfseser och det hände, att dessa voro i stånd att klara av hela slåttern på det lilla stället (det var ju endast på torpställe man tillämpade denna metod) på några timmar, en vecka höstlag. Efter slutat arbete tog gillet vid, som i stort sett var likt alla andra

ACC. N:R M. 16855:17.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

gillen med god mat och gemytligt samkväm. Likväl skilde sig slåttergillet från andra gillen på så sätt, att dessa ungkomar ville vara tillsammans och leka ringlek eller dylikt (dans förekom aldrig) en god stund fram på kvällen, vilket väl ingen hade något emot. Andra arbetsgillen, har även förekommit i våra bygder men eftersom de tillhöra en så lång tillbaka svunnen tid är det icke numera möjligt, att återgiva några detaljer härifrån. Dock erinrar jag mig, att de gamla talade om sammankomster med beteckning gille: såsom "spinnegille, binnegille och bryde-gille", samtliga i syfte, att få hjälp med arbete. I äldre tid kunde alla kvinnor spinna, och detta var en daglig sysslа i hemmen under vintertid. Men det kunde hända, att det blev tillfälliga behov av mera ull-lingarn än vad man själv var i stånd att prestera. Då var det bara att sätta i gång med ett spinnegille, och bjuda några duktiga "spinnakärringar" så satte de "hjulet i gång" och det var snart ett "gohållet" surr i stugan. Liksom de arbetsgille gjorde männen då de icke orkade att binda så många vänstedar som uppköpare ville ha. Detta kallades för "binnegille"

ACC. N:R M. 16855:18.

FOLKLIVS-
ARKIVET
LUND

och sådana sammankomster voro inte alls ovanliga här i "Åkeröbygden" (Åvskedbygden) berättade de gamla. Brytakörn, var en detalj i bistillverkningen, som tydligen fordrade arbetskraft, och då hade man den utvägen att göra gille och till detta var visst karlar och fruntimmer lika berättigade, och så får vi väl taga för givet att stämningen var god och gemytlig även på "brydegille".
Det är alltså gillen av olika slag som här noterats och nu är det bara att tillägga, att allt har gått så skickligt och ordentligt till väga i alla sådana sammanhang, att vi ha inte varo nog tacksamma. Utgivetvis, har här aldrig förekommit spritdrycker av något slag vid gillestillfällen och det må väl också vara en god sak.
Så länge det ännu var brukligt att hålla kalas i hemmen var det alltid vanligt att värden önskade tystnad, och gick fram till bordet och bad Gud välsigna maten, innan någon av gästerna bjöds fram. Detta var inte bara en vacker sed, utan har säkerligen haft sin stora betydelse. Här skulle jag vilja instämma i vad det står på de gamla väggtavlorna, som förekomma så allmänt för, här i bygden.
På Guds välsignelse beror allt!

8